

Triniteitstraat

Mijn vorige straatpraatje bracht ons vanuit de Verwersstraat op de Oude Dieze. Als we nu verder doorlopen en op het einde links afslaan, komen we in de Triniteitstraat. Er staan geen opvallend oude huizen, maar het is al heel lang een bewoonde plaats aan de rand van de stad. Het was dit in ieder geval al toen de Sint-Jan nog een kleine Romaanse kerk was.

De naam maakt een sterk Latijnse en theologische indruk. We brengen hem direct in verband met het Latijnse woord 'trinitas', dat we vertalen met 'drieuldigheid' of 'drieëenheid', waarmee het christelijke geloofspunt aangeduid wordt, dat de éne God bestaat uit drie personen: God de Vader, God de Zoon en God de H. Geest. Deze visie heeft van de oudste christelijke tijden af bestaan.¹ In het Nederlands heeft 'triniteit' altijd alleen maar deze theologische betekenis gehad, behoudens enkele betekenissen die hier heel dicht tegenaan liggen, waar we verderop nog op terugkomen.

Er zijn al verschillende pogingen gedaan om het voorkomen van deze naam, op deze plek, te verklaren. Hij zou samenhangen met de kerk van de Alexianen. De Alexianen of Celtebroeders hadden vanaf het begin van de vijftiende eeuw een vestiging in 's-Hertogenbosch, aanvankelijk in de Hintamerstraat, later – in hedendaagse termen – op de hoek Parade/Triniteitstraat. Deze kloosterlingen maakten zich verdienstelijk met het verzorgen van 'dullen' of geesteszieken die een gevaar voor zichzelf en de samenleving vormden en lijdens aan de pest of andere besmettelijke ziekten. Tot hun latere maatschappelijke activiteiten in de stad behoorde ook het huisvesten en opvoeden van weeskinderen. Hierdoor is aan die hoek van de Parade nog eeuwenlang een weeshuis geweest en om deze reden heeft de

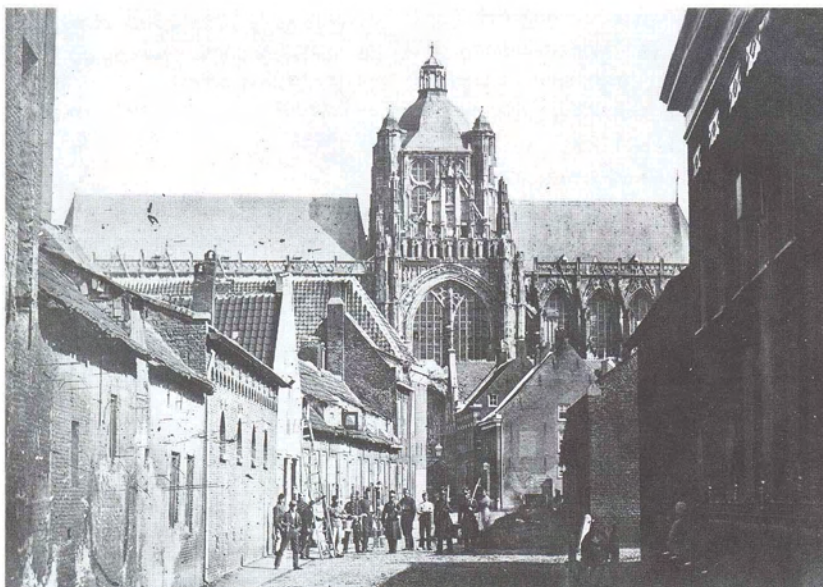
zuidelijke kant van de Parade lange tijd Weesstraat geheten. Een beschadigde gevelsteen in de zijgevel van het pand Parade 19, voorstellende een aantal geknielde mannelijke en vrouwelijke figuren (wezen? weesvaders en –moeders?), met de spreuk *Egentibus quod orphanis opus datu iuva memor* (vergeet niet de behoeftige wezen te helpen door hun te geven wat ze nodig hebben), herinnert nog aan die sociale zorg van vroegere tijden. De steen draagt het jaartal 1619; de Alexianen waren daar toen al lang verdwenen. Hun kloosterkerk was toegewijd aan niet minder dan: de H. Augustinus, volgens wiens kloosterregel zij leefden, de H. Alexius, naar wie ze zich noemden, en de H. Drieuldigheid oftewel Triniteit.² Dit laatste kwam heel mooi uit: aan die kerk zou de straatnaam dus ontleend zijn.³ Jammer genoeg kon dit niet kloppen, zoals J. Mosmans al uit de doeken deed.⁴ Hij had zelf geconstateerd, dat al meer dan een eeuw voordat de kerk van de Alexianen was gebouwd en ingewijd, de naam Triniteit voor een plaats in die hoek van de stad in gebruik was. Mosmans schreef dat de oudste vindplaats van deze naam die hij kende, dateerde uit 1351 ('Trinetey'). Ik zelf trof in het Stadsarchief verwijzingen aan naar vindplaatsen uit 1357 (Regesten van Oorkonden van het

Groot Begijnhof; 'Trinecey'), uit 1361 (Regesten van Oorkonden van de Tafel van de H. Geest; een huis op de 'Triniteyt') en uit 1368 of '69 (Schepenprotocollen, R 1182 f. 16; een erf in de straat naar 'de Triniteit' aan de Oude Dieze). Mosmans suggereert dan een andere oplossing voor het probleem. Eerst sluit hij uit dat de straat genoemd zou kunnen zijn naar een andere kerk in die buurt. Hij ziet het punt waar de Pette-laarseweg, de Oude Dieze en de Triniteitstraat samenkomen (en -kwamen), als een driesprong. Met verwijzing naar een geval van overdrachtelijk gebruik van het woord 'triniteit' in het Middelnederlands veronderstelt hij, dat ook hier sprake zou kunnen zijn van overdrachtelijk woordgebruik: 'triniteit' in de betekenis van 'driesprong'. Roelands nam deze verklaring over.

Mij lijkt deze verklaring nogal geforceerd en geen hout snijden. Het geval van overdrachtelijk woordgebruik waar Mosmans naar verwijst, is het enige dat het (zeer uitvoerige) *Middelnederlandsch Woordenboek (Mnl. Wb.)* geeft en het betreft bovendien geen

Kaart van Braun-Hogenberg (uitgave 1590), detail van de omgeving Triniteitstraat. De aangegeven kerken zijn die van het Begijnhof en de Sint-Jan, maar van beiden is de toren aan de verkeerde kant getekend! (Stadsarchief, Historisch Topografische Atlas)

De Triniteitstraat omstreeks 1900, met nog veel kleine huisjes. Rechts zijn vaag de in de jaren dertig gesloopte stallen van de cavalerie te zien. De manschappen op straat hoorden vermoedelijk bij de veldartillerie.
(Foto: Stadsarchief, collectie P. van Kessel)

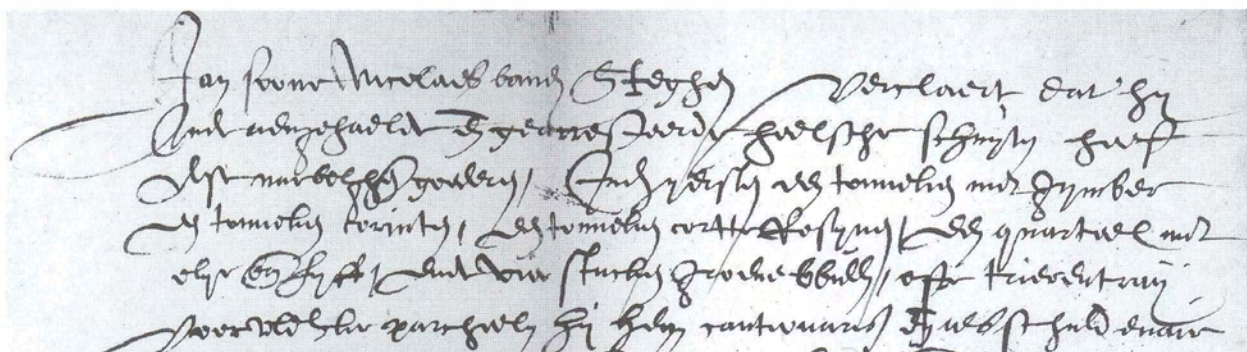
concrete zaak, maar een abstract begrip: 'eerande (een soort) triniteit: macht, const, wille; dese drie saken vint men in die menschlicheit'. Het nadien verschenen deel van het *Woor-denboek der Nederlandsche Taal* (WNT) waarin 'triniteit' behandeld wordt, geeft nog enkele andere voorbeelden, maar ook alleen voor abstracte begrippen. Bovendien: nergens anders in heel Nederland komt verder nog een

Triniteitstraat of Triniteit of iets dergelijks voor.

Tot mijn leedwezen moet ik dus vaststellen, dat deze naam nog steeds een raadsel vormt. Bij het zoeken naar een oplossing in de toekomst zouden enkele zaken van belang kunnen zijn. Ten eerste, dat in de meeste oudere vindplaatsen niet gesproken wordt van een straat, maar van 'de Triniteit'. Het lijkt er dus op, dat deze naam eerst sloeg op een plaats, een gebouw of iets dergelijks, alvorens een straatnaam te worden, met andere woorden dat 'de Triniteit', wat het dan ook was, er eerder was dan de Triniteitstraat. Zou het in dit verband ook van belang kunnen zijn, dat een huis aldaar 'de Kluis' heette, een naam die kan verwijzen naar

een kluizenaarsverblijf? Vervolgens is het merkwaardig dat juist in het oudere materiaal (15e eeuw) in plaats van 'Triniteit' enkele keren 'Triententraai', ook wel 'Trierentraai' opduikt.⁵ Bij oudere Bosschenaren is deze benaming nog steeds bekend. Een (twintigste-eeuwse) steen in de gevel van Cavaleriestraat 2, die het verzorgen van zieken in beeld brengt, draagt het opschrift 'Triententraai'. Men heeft in deze vormen altijd verbasteringen van 'triniteit' gezien, maar het zijn dan wel erg rare verbasteringen, niet volgens de 'regels', zou ik haast zeggen, vooral Trierentraai. Dit brengt mij op de gedachte, dat het wel eens andersom zou kunnen zijn: Triniteit een verbastering van Triententraai/Trierentraai, maar dan wel een 'deftige' verbastering, ontsproten aan het brein van een secretaris, misschien wel omdat hij

In 1601 was Den Bosch in oorlog. Handel op de vijand was verboden. Een schuit uit Hedel werd doorzocht op verboden waar. In het scheepje bevonden zich toch wel bijzondere zaken, zoals gember, een tonnetje krenten en een tonnetje rozijnen en 'olye vande lijff' (!). Delicatessen uit verre streken. Opmerkelijk was de aanwezigheid van wollen stoffen niet, maar Jan van der Stegen verklaarde dat hij 'groene wullen ofte **'trierentray'** aantrof. Bovenstaand gegeven dook onlangs op in een bakje 'curiosa' in het Stadsarchief. Zou de straat de **Trierentray** werkelijk op textiel of textielbewerking wijzen of is dit nog te gewaagd?
(Bron: Rechterlijk archief Den Bosch nr. 131-03)

dacht dat dat vreemde woord een verbastering van Triniteit was. De oude oorkonden waarin we onze straatnaam vinden, zijn alle gesteld in het Latijn. De eigenlijke straatnamen waren natuurlijk geen Latijnse, maar Bossche woorden. Soms worden die in een officiële Latijnse tekst ook verlatijnt, bijvoorbeeld 'vicus scriniparorum', dit is: Schrijnwerkersstraat (de latere Karrenstraat).⁶ Ik moet toegeven, dat ik nu ook aan het speculeren ben. Deze speculatie wordt er niet sterker op als men zich realiseert, dat in het Middelnederlands een woord dat lijkt op 'Triententraai/Trierentraai' tot nu toe niet is aangetroffen, en dat er in Nederland geen weg of straat is die zo heet. Ook in toponymisch materiaal, in archieven of publicaties, ben ik nooit zoiets tegengekomen. Op dit ogenblik leidt dit alles tot niets, maar in ieder geval biedt bij verder zoeken het startpunt Trientraai/

Trierentraai ook eens een andere zoekrichting dan Triniteit. En wie weet wat er nog aan gegevens gevonden wordt. Een klein feitje wil ik hier nog aan vastknopen. In het Middelnederlands bestond het woord 'trade', met de betekenis 'spoor, pad, weg'.⁷ Dit kan in het Brabants gemakkelijk 'traai' worden, en Trienen- kan de genitiefvorm zijn van de vrouwennaam Trien (Catharina); dus: het pad van Triene. Speculaties genoeg dus, maar ze gaan niet allemaal dezelfde richting uit en snijden (nog?) geen hout.

Noten

- 1 *Katechismus of Christelijke Leer ten gebruike der Nederlandsche Bisdommen. Voorgescreven voor het bisdom 's-Hertogenbosch door zijne hoogw. Excellentie Mgr. A.F. Diepen, bisschop van 's Hertogenbosch*, z.j. (voorwoord van 1920), blz. 17, vraag 34: 'Hoe noemen wij den éénen God in drie personen? Den éénen God in drie Personen noemen wij de Allerheiligste

Dieëneheid of Drieuldigheid'; J.C. de Groot e.a. (red.), *Encyclopedie van het Christendom*, Katholiek deel, (Amsterdam/Brussel 1956) blz. 333.

- 2 P. Th. J. Kuijper, *'s-Hertogenbosch. Stad in het hertogdom Brabant, ca. 1185-1629*, blz. 179; P.J. van der Heijden e.a. (red.), *Bossche Bouwstenen VI, 's-Hertogenbosch* (Kring Vrienden, 1983) blz. 21-22; P.J. van der Heijden en H. Molhuysen, *Kroniek van 's-Hertogenbosch. Acht eeuwen stadsgeschiedenis* ('s-Hertogenbosch 1981), blz. 33. Misschien zou de gevelsteen eens naar binnen gehaald moeten worden (en vervangen door een replica).
- 3 J. Mosmans en A.G.J. Mosmans, *Oude namen van huizen en straten te 's-Hertogenbosch*, ('s-Hertogenbosch 1907, reprint 1973) blz. 83.
- 4 In *Taxandria* 31 (1924) blz. 140-144.
- 5 Bosch Protocol R 1197 fol. 277v (1426) en R 1208 fol. 1 verso (1437).
- 6 *Enige aantekeningen van straten in Den Bosch* van F.W. Smulders, gedateerd 2 februari 1970, gemaakt op basis van gegevens uit de Bossche protocollen (Stadsarchief).
- 7 *Mnl. Wb.* dl. 8 'trade'.